

4.2 Gizli özne: *adıl*

(9a') *Aslı korkuyor

(12') kork-: x y
EDİCİ KONU

(28) a. Aslı köpekten korkuyor
b. O köpekten korkuyor
c. Köpekten korkuyor

(29) a. **Ben** köpekten korkuyorum
b. **Sen** köpekten korkuyorsun
c. **Biz** köpekten korkuyoruz
d. **Siz** köpekten korkuyorsunuz

(30) a. **O** köpekten korkuyor
b. **Onlar** köpekten korkuyor

(31) **Onlar** köpekten korkuyorlar.

(32) a. Köpekten korkuyorum.
b. Köpekten korkuyorsun.
c. Köpekten korkuyoruz.
d. Köpekten korkuyorsunuz.

(33) a. Köpekten korkuyor
b. Köpekten korkuyorlar.

küçük adıl (yazıyla *adıl*):

(34) a. *adıl* köpekten korkuyorum
b. *adıl* köpekten korkuyorsun
c. *adıl* köpekten korkuyoruz
d. *adıl* köpekten korkuyorsunuz

(35) a. *adıl* köpekten korkuyor
b. *adıl* köpekten korkuyorlar

(36) *adıl* köpekten korkuyor
EDİCİ KONU

(37) a. Ben [Aslı'nın köpekten korkmasına] şaşırdım
b. Ben [onun köpekten korkmasına] şaşırdım
c. Ben [*adıl* köpekten korkmasına] şaşırdım

ek bilgi 11

Adıl-düşürme

Sadece Türkçede değil, diğer dillerde de özne konumundaki adillerin görülmediği durumlar söz konusudur.

(a) Ha visto Petruccio. (İtalyanca)
YAR.EYL. gör-GEÇ Petruccio.
'O Petruccio'yu gördü'

(ii) Vimos la casa de Otelio (İspanyolca)
gör-GEÇ TAN. ev İLG. Othello
'Biz Othello'nun evini gördük'

(iii) Naeil Frankfurt-e ga-n -ta (Korece)
yarın Frankfurt+YÖN git+ŞİM.+DECL
'Yarın Frankfurt'a gidiyorum'

Buna karşın, örneğin Almancada özne konumundaki adiller silinemez:

(iv) *Morgen fahrt nach Frankfurt
yarın gitmek İLG. Frankfurt

Türkçe, İtalyanca, İspanyolca, Korece gibi dillerde özne konumunda adiller silinebilirken örneğin Chickasaw dilinde nesne konumundaki adiller da silinebilmektedir:

(v) Chi-Ihıyohli-li
2TK-kovalamak-1TK
'Ben seni kovalıyorum'

4.3 Türkçe ve İngilizcede adıl-düşürme değiştirgeni ve edinimi

4.3.1 Türkçe ve İngilizce üzerine çalışmalar

Bulut (1996), anadili Türkçe olan yetişkinlerin İngilizcede adıl-düşürme değiştirgenine ilişkin yorumlarını değerlendirmiştir. Çalışmada (38)'deki gibi *it* dolgu adılı ve *adılın* bulunduğu dilbilgisel ve dilbilgisidışı tümcelerle (39)'daki gibi çeşitli tümceciklere ilişkin yorumlar ele alınmıştır:

(38) a. *Raining a lot
b. *Last week, *adıl* visited her at the hospital

(39) a. It didn't interest me when you came
b. *I don't know where *adıl* lived

Çalışmanın bulguları, düşük düzeydeki deneklerin örneğin (38)'deki gibi tümceleri doğru olarak yorumlarken ileri düzeylerde bu biçimde yorumlama oranının düştüğünü göstermektedir. Denekler tümcelerdeki adıl-düşürme görünümünü düşük dil düzeylerinde fark etmezken ileri düzeylerde erek dil değiştirgenini fark etmektedirler.

Bulut ve Can (1999)'da ise üç İngilizce dil düzeyinden anadili Türkçe olan 150 öğrencinin oluşturduğu bir çalışma evreni üzerinde çalışılmıştır. Deneklere düzey belirleme için MUGtest uygulanmıştır. Çalışmada üç seçeneğin yer aldığı (OK,

not OK, not sure) dilbilgisel yargı ölçeği kullanılmıştır. Adıl-düşürme değiştirgeni çerçevesinde sınanan deneklere 12 boş özne, 4 *there* dolgu adılı ve 4 de *it* dolgu adılı ile ilgili bir ölçek verilmiştir. Örneğin *there* dolgu adılına ilişkin doğru ve yanlış yorumlar sırasıyla %64.0, %36.0 boş özneye ilişkin doğru ve yanlış yorumlar sırasıyla %68.0, %32.0'dır (bkz. Tablo 1). Buna karşın *it* dolgu adılının yorumlanmasında doğru yargılama oranı daha yüksektir (doğru ve yanlış yorumlar sırasıyla 98,7 ve 1,3'tür). Bununla birlikte, dilbilgisidışı tümcelerin yorumlanmasında *there* ve *it* dolgu adıllarının yorumlanmasında yanlış yorum sayısal olarak daha fazla iken bu defa boş öznenin yorumlanmasına tersi bir durum görülmektedir:

	there		it		boş özne	
	dilbilgisel	dilbilgisidışı	dilbilgisel	dilbilgisidışı	dilbilgisel	dilbilgisidışı
doğru	64.0	30.7	98.7	48.0	68.0	69.4
yanlış	36.0	69.3	1.3	52.0	32.0	30.7

Tablo 1. Doğru ve yanlış yorumların dağılımları (%)

Bulut ve Can (2000)'in bir başka çalışması tersinden bir görünümü sunmayı amaçlamaktadır. Bu çalışmada, anadili İngilizce olan yetişkinlerin Türkçe bilgileri üzerine yapılmıştır. 24 denegın katıldığı çalışmada 12 tümceden oluşan dilbilgisi yargı testi kullanılmıştır. Bu tümcelerden 4'ü özne konumundaki adılların silindiği örnekler (bkz.40), 4'ü öznenin taşındığı tümceler (41), geri kalan 4 tümce de açık AÖ'lerin bulunduğu tümcelerdir (bkz.42). Deneklere tümceler hem ana tümce hem de yerleştirilmiş tümce bağlamında sorulmuştur:

- (40) a. *adil* Amerikan filmlerini çok severim.
b. [*adil* gittiğim otel] çok temizdi.
- (41) a. Bebek gibi uyudu *Jane*.
b. [Dondurmayı John'un yediğini] söyledi.
- (42) a. *Ben* bu hamburgeri çok lezzetli buldum.
b. [*James* Titanik çok hızlı gemiydi] dedi.

Anadili İngilizce olan denekler (40)'taki türden tümcelerde özne eksikliği görülmesine karşın tümceleri yanlış olarak yorumlamamışlardır. Buna karşın, deneklerin (41)'deki türden tümcelerin yorumlanmasında sorunlar yaşadığı gözlenmiştir. Denekler (42)'deki türden tümceleri de büyük oranda doğru olarak yorumlamışlardır.

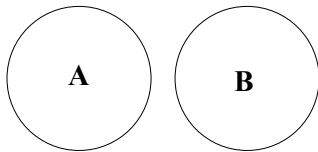
Şimdi Türkçe öğrenenlerle İngilizce öğrenenler arasındaki bu ayrımın nedeninin açıklamak gerekir. Ancak bundan önce değiştirgen türleri üzerinde duralım.

4.3.2 Değiştirgen ayarlama üzerine üç değiştirgen türü

Daha önce de belirttiğimiz gibi değiştirgenler "kesin belirlenmiş sınırlarla bir dili bir diğerinden ayıran yönler" (Cook 1991:22) olarak tanımlanmaktadır. Değiştirgenler dili öğrenen kişinin karşı karşıya kaldığı dil verilerine (girdiler) göre ayarlanmaktadır. Çocuk D1 edinimi sırasında dil verilerine maruz kalmakta ve böylece de diline ait değiştirgenleri kurabilmektedir. Örneğin adıl-düşürme değiştirgeni gibi bir değiştirgenin ayarlanmasına öğrenici değiştirgenin değerini ayarlamakta buna göre de değiştirgenin adıl düşüren bir değer olan "+" değerinde mi, adıl-düşürmeyen bir ayar olan "-" değerinde mi olduğuna karar vermek zorundadır. Ancak başlangıç durumunda ilgili değer için üç olasılık söz konusudur: Değer nötr durumda olabilir ya da değer "+" ve "-" değerlerden birinde olabilir. Bu çerçevede alanyazında değiştirgen türlerinden söz edilmektedir. Temel olarak üç değiştirgen türü bulunmaktadır: *açık değiştirgen*, *varsayılan değiştirgen*, *altgrup değiştirgeni* (Yates, 1990).

4.3.2.1 Açık değiştirgen

Şekil3'te de görüldüğü gibi, bu tür değiştirgende iki değer bulunmaktadır. Dil ediniminin başlangıç durumunda ön bir ayar söz konusu değildir, yani değiştirgen doğrudan doğruya çocuğun seçimine açıktır. Çocuk ona sunulan dil verileri çerçevesinde iki değerden birini seçmektedir:

Çizim 1. Açık değiştirgen

Ancak D2 ediniminde durum farklıdır, D2 öğrenenler D1'deki değiştirgen ayarlarına zaten sahiptir. Dolaylı erişim varsayımına göre, D2 öğrenenler ilk olarak D1'deki değerleri seçmekte ve D2 ile D1'deki değerlerin aynı olduğunu farz etmektedirler. D2'den elde ettikleri olumlu deliller sayesinde eğer D1 ve D2 değerleri farklıysa değiştirgenleri **yeniden ayarlamaktadırlar**. Flynn (1987) İspanyolca ve Japonca konuşucularının D2 olarak İngilizce ediniminde baş-değiştirgeninin konu aldığı çalışmada İngilizce baş-değiştirgeni değerinden farklı değere sahip olan Japonca konuşucularının İngilizce ile aynı baş-değiştirgenine sahip İspanyolca konuşucularından daha fazla zorluk çektiklerini saptamıştır.

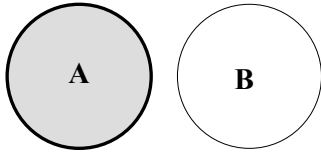
Belirtlilik nedir?

Belirtlilik (markedness) dil edinimine ilişkin tahminlerde bulunmamıza yardımcı olmaktadır. Belirtlilik ile ilgili iki bakış açısı bulunmaktadır:

- Dildeki **belirtli** (marked) yapılar dilbilimsel genellemelerin dışında kalan, dünya dillerinde sıkça rastlanmayan karmaşık yapılardır ve **çevresel dilde** görülürler. **Belirtisiz** (unmarked) yapılar ise **çekirdek dilde** görülür. Belirtli yapılar belirtisiz yapılara göre daha zor ve geç öğrenilir, çocuk bunları öğrenmek için farklı özellikte bir kanıt gereksimi duyar, kimi zaman hatalarının düzeltilmesi gerekir.
- Bir başka bakış açısına göre ise çekirdek dilde kimi değiştirgenlerin diğerine göre daha **belirtli** olduğu varsayımı söz konusudur. Yani dildeki bir yapının belirtli olması ED'ye daha yakın olması anlamına gelmekte, bu da bu yapıların niçin daha kolay öğrenildiğini açıklamaktadır.

4.3.2.2 Varsayılan değiştirgen

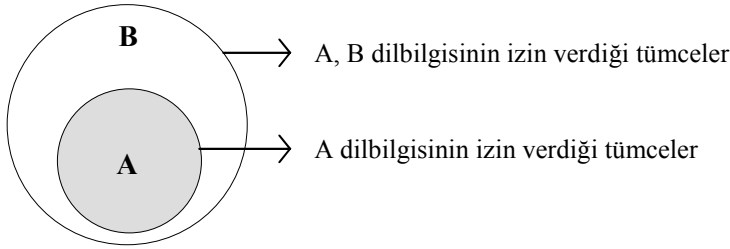
Varsayılan değiştirgen türünde yine iki değer (A ve B) vardır, ancak bu değerler arasında **belirtlilik** ilişkisi bulunmaktadır. Burada "varsayılan" (default) teriminden de anlaşılacağı gibi, açık değiştirgenden farklı olarak, bu türde çocuk ilk olarak değiştirgenin belirli bir değerine sahiptir (Yates, 1990). Çocuklar daha sınırlı olan belirtisiz değerden başlamaktadırlar. Daha sonra, çevreden gelen deliller doğrultusunda belirtli olan değeri seçmektedirler.

Çizim 2. Varsayılan değiştirgen

4.3.2.3 Altgrup değiştirgeni

Bu değiştirgen türünün temeli, Berwick (1985) ve Wexler and Manzini (1987)'nin geliştirdikleri **Altgrup İlkesine** dayanmaktadır. Altgrup İlkesini aşağıdaki şekilde açıklayabiliriz.

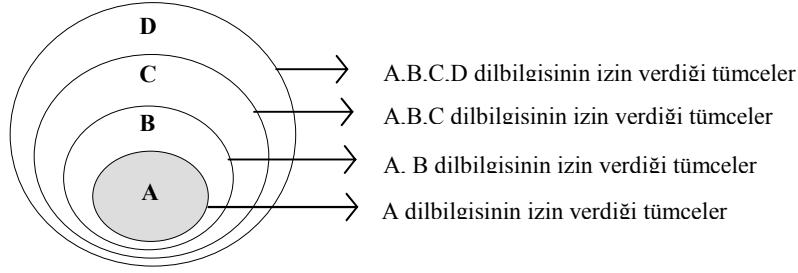
Çizim 3. Altgrup değiştirgeni

Burada, B tümcelerini üreten dilbilgisi A tümcelerini de üretmektedir. Yani daha geniş bir değere sahiptir. A değeri, B'nin alt grubunu oluşturmaktadır. A tümceleri her iki dilbilgisi için de geçerlidir, her iki dilde de var olan özelliklere sahiptir. Altgrup ilkesi, öğrencinin ilk seçiminin daha sınırlı bir dilbilgisi olduğunu yani en alt grubu seçmesi gerektiğini ileri sürmektedir. Yani çocuk daha temkinli davranır ve "geniş" dilbilgisini üreten değeri seçmek yerine "en dar kapsamlı" dilbilgisini seçer. Dil edinimi sürecinde, çevresinden duyduğu dil daha geniş kapsamlı bir değere izin veriyorsa çocuk buna göre davranır ve sabit duruma (D_s) ulaşınca kadar tercihini genişletir.

Çocuk eğer geniş kapsamlı dilbilgisi değerini seçseydi ne olurdu? Bu durum söz konusu olsaydı öğrendiği dil dar kapsamlı olması durumunda "olumsuz kanıt"a gereksinim duyacaktı. Yani hatalarının çevresi tarafından düzeltilmesi gerekirdi. Ama böyle bir durum söz konusu değildir.

4.3.2.4 İkili ya da çoklu değerler

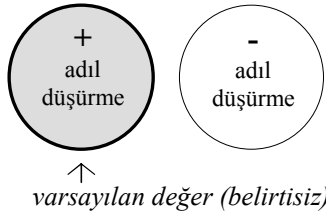
Şimdiye kadar ED değiştirgenlerinin ikili değerler olduğunu, yani bir değiştirgenin iki değeri olabileceğini gördük. Örneğin adıl-düşürme değiştirgeninin adılın düşürülmesi ya da düşürülmemesi biçiminde "+" ve "-" olmak üzere iki değeri söz konusudur. D2 öğrencisi için ise D1 "+" değer ve D2'deki "-" değer söz konusu olabilir. Bununla birlikte alanyazında kimi değiştirgenlerininkiden daha fazla değeri olabileceği belirtilmektedir. İleride ele alacağımız bağlama ilkeleri ile ilgili yönetim ulamı değiştirgeni böyle bir değiştirgendir. Çoklu değeri olan değiştirgenler altgrup ilkesi çerçevesinde şöyle gösterilebilir:

Çizim 4. Çoklu değerler

4.4.3 Adıl-düşürme değiştirgeninin ayarlanması üzerine açıklamalar

Burada, anadili Türkçe olan yetişkinlerin İngilizcede adıl-düşürme değiştirgenini yorumlamasıyla, anadili İngilizce olan yetişkinlerin Türkçe adıl-düşürme değiştirgenini yorumlaması arasındaki farklılıklara değinelim. Ancak öncelikle çocukların adıl-düşürme değiştirgeninin nasıl ayarladıklarına değinmek yerinde olur. Adıl-düşürme değiştirgeni D1 ediniminde şöyle gerçekleşmektedir: Çocuklar D1 edinim işlemine belirtisiz olan adıl-düşürme değerinden başlamaktadırlar. Bu da +adıl düşürme değeri olan varsayılan değerdir. (Hyams 1986):

Çizim 5. Adıl düşürme değiştirgeni değerleri

Bu yüzden ilk aşamalarda öğrendikleri dil adıl-düşüren dil de olsa (Türkçe, Korece gibi) adıl-düşürmeyen bir dil de olsa (İngilizce, Almanca gibi) öğrenenler aynı varsayılan +adıl- düşürme değerinden başlayacaklardır. Gerekirse, yani öğrendiği dil -adıl-düşürme özelliğine sahipse, varsayılan adıl-düşürme değeri çocukların karşılaştıkları deliller çerçevesinde diğer değerle (-adıl-düşürme) değiştirilecektir. Bu yüzden birinci dil çalışmalarında çocukların ilk aşamalarda öznesiz tümceler kurdukları görülmektedir:

belirsiz ayarlama \longrightarrow belirli ayarlama (eğer gerekli ise)

Öyleyse, D2 (Türkçe) değeri belirtisiz, D1 (İngilizce) değeri belirtili ise öğrenenler kolayca belirtili D1 değerini ED'ye daha yakın olan belirtisiz D2 değeri ile değiştirebilmektedirler. Ancak tersi durumda, yani D2 (İngilizce) değeri belirtili ama D1 (Türkçe) değeri belirtisiz ise aktarımlar görülmektedir. Bu çalışmanın ilginç sonuçlarından biri de E-Ö dizilişini dilbilgisi-dışı bulmaları ile ilgilidir. Deneklerin E-Ö dizilişini dilbilgisi-dışı bulmaları bu sıralanışın adıl-düşürme değiştirgeninin bir parçası olduğu savını reddetmekte (bkz.Ek bilgi 8), yani bu özelliğin adıl-düşürme değiştirgeninin yendiden ayarlanmasında bir ipucu özelliği taşımadığı tanıtlanmaktadır.

ek bilgi 13 Adıl-düşürme değiştirgeni üzerine birkaç çalışma

White 1985, 1986; Phinney 1987, anadili İspanyolca, İtalyanca ve Fransızca olan üç grubun İngilizce edinimlerinde adıl-düşürme değiştirgenlerinin yeniden ayarlanma süreçlerini incelemişlerdir. İspanyolca ve İtalyanca adıl-düşüren dillerken Fransızca adıl-düşürmeyen bir dildir. Edininim ilk aşamalarında İtalyanca ve İspanyolca konuşucuların öznesiz tümceler ürettikleri çalışmada saptanmıştır. Bu sonucun tıpkı D1 edinimindeki sonuca benzediği görülmekte, +adıl-düşürme değeri belirtisiz değer olduğundan deneklerin bu değerden başladıkları düşünülebilir. Bu da bizi doğrudan erişim varsayımına götürmektedir. İkinci bir olasılık olarak da deneklerin D1'den aktarım yaptıkları söylenebilir. Bunun kanıtlanmanın tek yolu Fransızca konuşucuların bulgularına bakmaktır. Çünkü Fransızca, adıl-düşürmeyen bir dildir, dolayısıyla, doğrudan erişim varsayımına göre bu deneklerin de belirtisiz değerden başlamaları, yani başlangıçta öznesiz tümceler kurmaları gerekir. Ancak sonuç böyle olmamıştır. Fransızca konuşucular öznesiz tümceler kurmamışlardır. Öyleyse adıl-düşürme değiştirgeninin ayarlanmasında aktarım söz konusudur. Bu da dolaylı erişim varsayımını desteklemektedir.

4.4 Gizli özne: ADIL

- (43) a. Ben_i [ADIL_i Cansu'ya kitap vermek] istiyorum
b. Erkin Cansu'yu_i [ADIL_i kitabı verme]ye zorladı
- (44) a. Ben [Cansu'ya kitap vermeni] istiyorum
b. Ali [Cansu'ya kitap vermeme] istedi
- (45) a. Ben [*adıl* Cansu'ya kitap vermeni] istiyorum *adıl* = sen
b. Ali [*adıl* Cansu'ya kitap vermeme] istedi *adıl* = ben

(43) ile (45) tümceleri arasındaki fark nedir? Ne tür bir farklılık özne konumunda birincisinde ADIL ikincisinde *adıl* bulunmasına neden olmaktadır?

(46) a. Ben_i [ADIL_i Cansu'ya kitap **ver-mek**] istiyorum
b. Erkin Cansu'yu_i [ADIL_i kitabı **ver-me**]-ye zorladı

(47) a. Ben [*adıl* Cansu'ya kitap **ver-me-n-i**] istiyorum
b. Ali [*adıl* Cansu'ya kitap **ver-me-m-i**] istedi

(48) UYUM bulunmayan yapılarda tümcenin öznesi ADIL'dır

4.5 Türkçe öğretiminde ADIL

Türkçe öğretiminde bir boş kategori olarak ADIL'ın ele alınması kimi yapıların öğretilmesini kolaylaştıracaktır. Burada masterlı tümceciklerle kimi zarf tümceciklerine değinelim.

Yukarıda ele aldığımız *-mA* ve *-mAk* ile oluşturulmuş masterlı tümcecikleri burada yeniden inceleyelim:

(49) Ben Ali'nin okula gitmesini bekliyorum

(50) Ben okula gitmeyi bekliyorum

Öğrencilere yukarıdaki gibi yapılar öğretilmeye başlandığında, (49) tümcesi içine yerleştirilmiş *Ali'nin okula gitmesi* tümceğinin özne-nesne-eylem dizilişinde olduğu, ancak (50) tümcesi içine yerleştirilmiş *okula gitme* yapısı içinde öznenin eksiklik olduğuna dikkat çekilmelidir. Burada, iki tümceğin öznesinin karşılaştırılması ve (50) tümceğinin öznesinin bir "boş kategori" olduğu ve ana tümcenin öznesi ile eşdizinli olduğu gösterilmelidir (*-mA* ve *-mAk* ekleri ile oluşturulmuş tümceciklerin öğretimi konusuna daha sonra değinilecektir).

(51) Ben [**Ali'nin** okula gitmesini] bekliyorum

(52) Ben [**Ø** okula gitmeyi] bekliyorum

Yukarıdaki örneklerde, ADIL öğretilmeye de öğrenciye (51) örneğinde UYUM biçimbiriminin (*-sI*) özneyi gösterdiği, dolayısıyla öznenin *Ali* olduğu, ama (52) örneğinde UYUM biçimbirimi olmadığından *okula gitmenin* öznesinin *ben* ögesi olabileceği öğretilir. Ancak zarf tümceciklerinde farklı görünüşler söz konusudur. Türkçenin ikinci dil olarak öğrenimi ortamında ortaya çıkan aşağıdaki öğrenci yanlışlarını inceleyelim:

(53) **[Ben evden çıkarak]* annem bulaşık yıkıyordu

(54) **[Çocuk gelerek]* büyük bir gürültü oldu

Tıpkı yukarıda *-mA* eki için yaptığımız açıklama gibi, bu örneklerde *-ArAk* biçimbirimi üzerinde UYUM olmadığından özne konumunda *ben* ya da *çocuk* gibi öğelerin bulunmasına izin verilemediği söylenebilir. Ancak aşağıdaki örneklerde, UYUM biçimbirimi bulunmamasına karşın, özne konumunda *ben* ya da *çocuk* gibi öğelerin bulunmasına izin verilebildiği görülmektedir:

(55) *[Ben evden çıkınca]* annem bulaşıkları yıkadı

(56) *[Çocuk gelince]* büyük bir gürültü oldu

Öyleyse, öğretimde *-ArAk* gibi biçimbirimleri *-InCA* gibi biçimbirimlerden ayırmak gerekecektir. Birinci biçimbirim zorunlu olarak ADIL'ı gerektirirken ikincisinde ise ADIL'ın bulunması zorunlu değildir. Bu tür farklılaşma da ancak ADIL kavramının öğretime sokulması ile olanaklı görülmektedir.

Şimdi de ADIL'ın denetimi ile ilgili aşağıdaki yanlışları inceleyelim.

(57) **[Ø onunla konuşup]* telefon çaldı

(58) **[Ø geçen yıl Antalya'ya gidip]* hava çok güzeldi

(Çiçek 1994)

Bu yanlışların, ana tümcenin öznesi ile tümceğin öznesinin eşdizinli olmamasından kaynaklandığı görülmektedir. Örneğin, (57)'de ana tümcenin öznesi *telefon*dur, ancak tümceğin özne konumundaki boş kategorinin *telefon* ile eşdizinli olması olanaksızdır. Oysa *-ken* biçimbirimiyle kurulu tümcelerde bu farklılaşmanın bozukluğa neden olmadığı görülmektedir:

(59) *[Ø onunla konuşurken]* telefon çaldı

(60) *[Ø geçen yıl Antalya'ya giderken]* hava çok güzeldi

Bu da (57)-(58) ve (59)-(60)'daki ADIL'ların farklı türde adılar olduğuna işarettir. Öğretimde bu farklılığı dile getirmek için öncelikle bu farklılığı oluşturan boş kategorinin varlığını öğretim ortamına sokmak gerekir. Tüm bu farklılıklar zarflaştırıcıların öğretimi konusunda ayrıntılı olarak ele alınacaktır